

УДК 781.7: 377.1

Тарас ПАСТУШОК

викладач кафедри духових та ударних інструментів,
аспірант кафедри педагогіки Інституту мистецтв,
Рівненський державний гуманітарний університет,
м. Рівне, Україна

ORCID ID 0000-0002-7119-3554

taraspastushok@gmail.com

ВЗАЄМОПОЄДНУВАНІСТЬ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ДИРИГЕНТА ОРКЕСТРОВОГО КОЛЕКТИВУ

Статтю присвячено дослідженню основних принципів формування комунікативної культури майбутнього диригента оркестрового колективу як системної цілісності педагогічної підготовки, а також вивченню цих принципів як ефективного взаємопоєднання, як максимального впливу на формування комунікативної культури майбутнього диригента в цілому.

Актуальність дослідження визначається тим, що нині в педагогічній науці та в освітній практиці з особливою гостротою порушується питання формування комунікативної культури майбутніх диригентів оркестрових колективів у закладах освіти усіх рівнів, товаристві однодумців, музичних позашкільних установах.

У статті проаналізовано принципи комунікативної культури майбутніх диригентів оркестрових колективів. Серед різноманітності педагогічних принципів було розглянуто найважливіші, що стосуються формування комунікативної культури майбутніх диригентів

© Пастушок Т.

оркестрових колективів: принцип діалогічної взаємодії; принцип диференційованого підходу, принцип професійної рефлексії, принцип соціалізації, принцип системності.

Запропоновані автором педагогічні принципи дають можливість визначити тенденції формування комунікативної культури майбутніх диригентів оркестрових колективів на різних етапах навчання в закладах мистецької освіти. Основою роботи принципів у формуванні комунікативної культури майбутнього диригента оркестрового колективу автор вважає їх ефективне взаємопоеднання. Ці принципи становлять системну цілісність педагогічної підготовки та набуття фахових компетентностей. У визначенні наведених принципів автор керувався Державними стандартами вищої мистецької школи, а також переліком професійних вимог, передбачених у закладах вищої мистецької освіти, відносно підготовки фахівців мистецького напрямку “Музичне мистецтво”.

Висвітлено методи керування оркестровим колективом і засоби комунікативної взаємодії між диригентом та учасниками оркестрового колективу, які спрямовані на покращення загального оркестрового звучання, а також удосконалення творчих навичок майбутніх диригентів.

Ключові слова: комунікативна культура; диригент оркестрового колективу; принципи формування комунікативної культури; взаємопоеднаність принципів формування комунікативної культури.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. На сьогодні у закладах вищої мистецької освіти важливе місце відіграють педагогічні принципи, без яких наукові здобутки не можуть бути системними і послідовними. Актуальність проблеми тісно пов’язана з відсутністю професійних вимог щодо освіти майбутніх диригентів оркестрових колективів та не повною розробленістю змісту диригентсько-оркестрової підготовки у закладах вищої мистецької освіти. Можливість реалізації освітнього процесу закладено саме у формулюванні педагогічної закономірності, основою якої є усвідомлення та визначення педагогічних принципів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Системні наукові пошуки в цій галузі було здійснено вітчизняними (В. Орлов [1],

О. Ростовський [2]) та зарубіжними (Р. Люсьєр [3], В. Натемейер [4], Б. Скінер [5]) музичними педагогами, а також науковцями (С. Сисоєва [6], В. Семиченко [7], Т. Яценко [8]). Також було виявлено, що проблематика не має досить значних наукових досягнень щодо формування комунікативної культури майбутнього диригента оркестрового колективу.

Мета статті – дослідити основні принципи формування комунікативної культури майбутнього диригента оркестрового колективу як системну цілісність педагогічної підготовки, а також розглянути ці принципи як ефективне взаємопоєднання, як максимальний вплив на формування комунікативної культури майбутнього диригента в цілому. Окрім цього, мета статті полягає у здійсненні цілісного аналізу щодо проблеми взаємопоєднаності, щодо основних принципів формування комунікативної культури майбутнього диригента.

2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасній педагогічній літературі поняття “принцип” часто отожднюється з терміном “підхід”, який містить сукупність положень, що відповідають за певну педагогічну діяльність у практичному застосуванні.

Дослідники вважають, що закономірності відповідають на питання щодо зв’язків та стосунків між компонентами. Стосовно педагогічних принципів О. Берестенко зазначає, що останні є віддзеркаленням на рівні належного і є відповіддю на запитання: як діяти майбутньому професіоналу-фахівцю для вирішення поставленої проблеми [9].

Більшість сучасних науковців розглядають педагогічні принципи як структурну одиницю педагогічної закономірності, яку свідомо розуміють через систематичність зв’язків. Педагогічні принципи показують вимоги, які ґрунтуються на свідомих педагогічних закономірностях. Якщо точніше, то зміст педагогічних принципів характеризується через загальну стратегію вирішення педагогічних проблем.

Принципи, які є вирішальним положенням щодо форми життєдіяльності будь-якої людини, мають нормативний характер. Тому, на думку О. Берестенко [9], педагогічні принципи створені для характе-

ристики та вирішення проблеми дії людини через проблеми професійного становлення фахівця. Н. Мойсеюк вважає, що поняття принципу розкриває мету та завдання музичної освіти [10]. Принципи й особливості комунікативної культури учасників освітнього процесу в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти є предметом дослідження В. Мірошніченко та Л. Тріфаніної [11].

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Серед різноманітності педагогічних принципів було розглянуто найважливіші, що стосуються формування комунікативної культури майбутніх диригентів оркестрових колективів.

Принцип діалогічної взаємодії передбачає особливе суб'єктивне ставлення викладачів до студентів, які готуються до професійної діяльності майбутнього диригента оркестрового колективу, формування їх комунікативної культури, а також рівноправності та демократичності їх взаємовідносин. Відповідно ця взаємодія характеризується діалогічністю спілкування викладачів та студентів з метою виникнення між ними суб'єкт-суб'єктних відносин та перетворення на міжособистісні стосунки позиції диригента та оркестрантів, а також створення атмосфери для їх комунікативних взаємовідносин. Головним завданням для викладача та розвитку особистісних якостей у майбутнього диригента є передавання не тільки професійних знань, умінь та навиків, але й соціального досвіду, який характеризується переосмисленням індивідуального розвитку та формуванням комунікативної культури. Тому діалогічна взаємодія має бути переосмисленою та переходити від навчального до комунікативного спілкування майбутніх колег за фахом.

На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічних наук сформовано кілька підходів щодо вивчення комунікативної взаємодії та комунікативних якостей особистості, а саме: інтеракційний, інформаційно-комунікативний, нормативний, аксіологічний, семіотичний, соціально-практичний. У своїх дослідженнях науковці зазначають, що представники педагогічних професій мають бути розвиненими у своїй галузі, а також у професійному діалоговому спілкуванні.

Опираючись на розуміння комунікативних властивостей викладача як сукупності індивідуальних особливостей спеціаліста, які впливають на ефективність професійної творчої діяльності та мають вплив на розвиток діалогічної комунікативної взаємодії (М. Обозов, Р. Кричевський, Я. Коломінський), можна вважати, що майбутній керівник оркестрового колективу постає перед оркестрантами не тільки як диригент, а й як керівник процесу спілкування з оркестрантами. У цій ситуації авторитет диригента повною мірою залежить від уміння комунікативно спілкуватися та відчувати настрій кожного оркестранта. Проте особливі труднощі в процесі спілкування відчують диригенти з невеликим досвідом практичної діяльності. А для професійного володіння комунікативними навичками діалогічного спілкування потрібно вивчити змістові та психологічні основи.

Залежно від деяких функцій, які характеризують педагога в комунікативному спілкуванні, пропонується така класифікація: інформативні – відповідають за передані знання; фактичні – відповідають за підтримку та встановлення комунікативної взаємодії; управлінські – відповідають за організацію навчально-виховного процесу, а також за здатність майбутніх диригентів до розвитку власних навичок та здібностей; емотивні – тактовність, чутність, делікатність [1], [8], [9].

Окрім цього, також виділяють такі засоби діалогічної педагогічної комунікації: навчальні та наочні приладдя, поведінка та діяльність людей, невербальні форми передачі інформації, засоби навчання та контролю, зовнішність людини. Саме тому комунікативна культура майбутнього диригента є професійно значущою в діалогічній взаємодії за своєю роллю.

Принцип диференційованого підходу орієнтований на визначення функціонування, характеру та результату формування комунікативної культури майбутніх диригентів. Диференційований підхід до навчання визначає можливість розподілу студентів на групи залежно від рівня попередньої музичної підготовки, а також вікових і психологічних особливостей. Є певна група майбутніх диригентів, які мають попередню професійну музичну освіту (музичні училища, фахові музичні коледжі, училища культури і мистецтва), та інша група, в якій

професійна підготовка на рівні музичної школи. Саме використання диференційованого підходу дає змогу студентам із недостатньою музичною підготовкою здобувати ті теоретичні знання та практичні навички, які потрібні для формування комунікативної культури майбутнього диригента оркестрового колективу. Основою цього принципу можна вважати індивідуальний підхід з урахуванням психологічних особливостей студентів, а також урахування соціальних умов виховання та фізіологічних якостей. Без перебільшення можна стверджувати, що визначальними рисами майбутнього керівника оркестрового колективу є його індивідуальність та неповторність. Важливість особистісного підходу полягає в самотності майбутнього диригента, а також розумінні його індивідуальності як цілісної структури, що має поєднання особистості суб'єкта власної діяльності та інтегральне поєднання властивостей індивіда.

Принцип професійної рефлексії забезпечує розвиток майстерного керування оркестровим колективом завдяки аналізу та порівнянню власних дій з іншими диригентами. Професійна рефлексія в цьому випадку спрямована на усвідомлення та переосмислення студентами власної поведінки і сприяє удосконаленню критичного ставлення до власних комунікативних умінь та навиків, формує вміння бачити себе з боку оркестрантів і слухачів, відчувати сприйняття кожного в залі, а також вміння оцінювати себе, як фахівця.

У дослідженні В. Орлова [1] зазначається, що забезпечення формування здібностей професійної рефлексії передбачає вирішення певної низки завдань, а саме:

- розвиток професійних умінь для здійснення педагогічної рефлексії, засвоєння знань про особливості педагогічної рефлексії,
- створення відповідних умов для креативності рефлексивних дій,
- створення для формування потреб мотивації у професійному самовдосконаленні на рівні педагогічної рефлексії.

Однією з характерних ознак формування комунікативної культури майбутніх диригентів оркестрових колективів є розвиток професійної рефлексії, яка сприяє розвитку у студентів нового, особистісно-смыслового рівня диригентсько-оркестрової підготовки.

Тому педагогічна рефлексія у формуванні комунікативної культури майбутнього диригента є своєрідним процесом самопізнання, а також розширення мотивації студентів до їх майбутньої практичної діяльності [2].

Принцип соціалізації передбачає підготовку майбутніх диригентів до взаємодії із оркестровим колективом, розвиток спільних інтересів із викладачами різних дисциплін, а також взаємодію із соціальним середовищем. Для кожного майбутнього диригента така ситуація розгортається як своєрідне середовище, що охоплює історичні, культурологічні та загальнолюдські елементи розвитку. Необхідно зазначити, що система формування комунікативної культури майбутніх диригентів оркестрових колективів залежить від загальнокультурного становища соціуму в цілому, оскільки диригентсько-оркестрове мистецтво час від часу зазнавало деяких трансформацій (позитивних та негативних). Тому слід зазначити, що у навчально-творчому середовищі стосунки, які формуються на основі загально-суспільних, видозмінюють загальний рівень колективної свідомості та колективної діяльності майбутніх керівників оркестрових колективів.

В умовах сьогодення загальну атмосферу в закладі мистецької освіти визначає професія диригента, яка характеризується набуттям диригентсько-оркестрових навичок, визначена професійною мотивацією, потребами та інтересами майбутніх диригентів, які представляють свою професію в соціумі. Окрім цього, міжособистісні стосунки, попередньо визначені між майбутнім диригентом та учасниками оркестрового колективу, є показником сформованості в них самооцінки, самовизначення, самопізнання та комунікативних умінь, які є рушійною силою для активної суспільно-творчої діяльності.

У процесі професійно-соціальної діяльності людини формуються також особистісні професійні риси, які в подальшому визначають її поведінку та сферу фахової діяльності. Тому в процесі фахової підготовки майбутніх диригентів оркестрових колективів формуються основні складові їх комунікативної культури, завдяки яким вони будуть мати змогу повністю реалізувати себе у соціумі. Така підготовка також передбачає формування особистісно-комунікативних, когнітив-

но-пізнавальних, діяльнісно-креативних та інших складників, які також будуть становити основу для їх практичної самореалізації.

Соціалізація майбутніх керівників оркестрових колективів має відбуватися із залученням їх до активного життя у соціумі, яке розвиватиметься в процесі практики диригентсько-оркестрової підготовки, а також концертних виступів. У соціальному середовищі сучасний оркестровий колектив має відображати умови сьогодення в цілісності через створення в ньому відповідної атмосфери мотивації та зацікавленості, що в підсумковому результаті відображає формування естетичної та комунікативної культури майбутніх диригентів. Проте за допомогою художніх творів творчий бік практичної діяльності оркестрового колективу має безпосередній вплив на свідомість та почуття кожного його учасника, збагачуючи досвід колективного ансамблевого музикування, мотивуючи до диригентсько-оркестрової діяльності майбутніх керівників оркестрових колективів у соціумі.

Принцип системності передбачає розгляд навчального механізму як складної динамічної системи, а саме сукупності елементів, які утворюють певну цілісність, єдність, а також перебувають у певній взаємозалежності та взаємозв'язку. До основних системних принципів також належать: цілісність (залежність кожного елемента один від одного), структурність (опис певної системи через визначення її структурності) та взаємозалежність і зовнішнім середовищем. У нашому випадку принцип системності передбачає готовність майбутніх керівників оркестрових колективів до диригентсько-оркестрової діяльності, яка сприяє взаємозалежності та утворює єдність об'єктивних чинників організованим педагогічним впливом та творчою активністю майбутніх диригентів.

Системний підхід у теорії та практиці наукового пізнання є одним із важливих методологічних принципів, що визначається напрямом, цілісністю та глибиною дослідницьких пошуків майбутнього диригента. Унікальність принципу системності полягає в тому, що у будь-якій сфері дослідження об'єкта потрібна конкретна логічна послідовність, яка спирається на попередньо опрацьований матеріал.

О. Ростовський [2] в узагальненому визначенні поняття “система” виділяє такі основні її особливості: ознака системи є елементом ще більшої системи; кожна система створює особливу єдність із середовищем; система є одним єдиним комплексом взаємопоеднувальних елементів; елементи системи є системами нижчого порядкування.

Проблема формування комунікативної культури майбутнього диригента оркестрового колективу є досить складною та багатогранною, що вимагає системного підходу для її вивчення. Ця проблема визначається необхідністю встановлення міждисциплінарних зв'язків між предметами музикознавства, педагогіки і різних суміжних наук, а також об'єднанням у систему науково-методичних основ для формування комунікативних умінь та навиків у майбутніх диригентів оркестрових колективів.

Формування комунікативної культури майбутніх керівників оркестрових колективів потребує цілісного підходу, оскільки він будуватиметься на принципі послідовності та системності [12], [13]. Відповідно нехтування цією проблемою в мистецьких освітніх закладах може призвести до однобічності підходів, що в практичному застосуванні не підтверджують своєї ефективності.

Слід також зазначити, що провідною ідеєю системності у процесі формування комунікативних умінь та навиків майбутніх диригентів є ідея цілісності, яка містить зовнішні фактори впливу майбутнього керівника оркестрового колективу, а також мотивація його до процесу диригентсько-оркестрової діяльності.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розроблені нами педагогічні принципи дають можливість визначити тенденції формування комунікативної культури майбутніх диригентів оркестрових колективів на різних етапах навчання в закладах мистецької освіти. Основою роботи принципів у формуванні комунікативної культури майбутнього диригента оркестрового колективу є їх ефективне взаємопоеднання. Ці принципи становлять системну цілісність педагогічної підготовки та набуття фахових компетентностей. У визначенні наведених принципів ми керувалися Державними стан-

дартами вищої мистецької школи, а також переліком професійних ви-
мог, передбачених у закладах вищої мистецької освіти, відносно підго-
товки фахівців мистецького напрямку “Музичне мистецтво”, попередньо
передбачені кваліфікацією “Диригент оркестрового колективу”.

Перспективу подальшого дослідження становлять питання роз-
роблення педагогічних умов формування комунікативної культури
майбутнього диригента оркестрового колективу.

Список використаних джерел

1. Орлов В. Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін :
монографія / за заг. ред. І. А. Зязюн. Київ : Наукова думка, 2003. 276 с.
2. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання: навч.-метод. по-
сібник. Київ : ІЗМН, 1997. 248 с.
3. Lussier R. Human relations in organizations : a skill-building approach /
Robert Lussier. [3-rd ed]. Boston : McGraw-Hill, 1996. – 560 p.
4. Classics of Organizational Behavior, the USA / Natemeyer Walter E.
Publishing Company, Inc., 1978. 362 p.
5. Skinner B. F. Beyond Freedom and Dignity / Skinner B. F. N. Y. : Alfred A.
Knopf, 2001. 320 p.
6. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості
учня. Київ : Поліграфкнига, 1996. 406 с.
7. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посібн.
Київ : Вища шк., 2004. 335 с.
8. Яценко Т. С. Активна соціально-педагогічна підготовка вчителя до
спілкування з учнями : кн. для вчителя. Київ : Освіта, 1993. 208 с.
9. Берестенко О. Г. Культура професійного спілкування : навч.-метод. по-
сібник. Луганськ : Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка” 2013. 299 с.
10. Мойсеюк Н. Е. Педагогіка : Навчальний посібник. Київ : БКФ, 2007,
656 с.
11. Трифаніна Л. С., Мірошніченко В. І. Культура професійного спілку-
вання в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти. *Іннова-
ційна педагогіка*. 2022. № 45.
12. Rotter Julian B. Applications of a social learning theory of personality /
Julian B. Rotter Austin : Holt, Rinehart and Winston. 1972. 624 p.
13. Halatsyn K., Feshchuk A., Yaroshenko O. The role of a foreign language in
forming the communicative culture of a future engineer. *Ключові питання науко-*

вих досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст. : збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 28–29 січня 2022 року). Львів : ГО “Львівська педагогічна спільнота”, 2022. 136 с., С. 90–92.

Pastushok T. INTERCONNECTION OF THE BASIC PRINCIPLES OF FORMING THE COMMUNICATIVE CULTURE OF THE FUTURE ORCHESTRAL CONDUCTOR

The article is devoted to the study of the main principles of the formation of the communicative culture of the future conductor of the orchestra as a system integrity of pedagogical training, as well as the study of the principles as an effective inter connection, as the maximum influence on the formation of the communicative culture of the future conductor as a whole.

Therelevance of the research is determined by the fact that now a days in pedagogical science and in educational practice, the question of forming the communicative culture of future conductors of orchestral groups is particularly acute: in educational institutions of all levels, the society of like-minded people, musical extra curricular institutions.

The article analyzes the principles of communicative culture of future orchestra conductors. Among the variety of pedagogical principles, the most important ones related to the formation of the communicative culture of future conductors of orchestra groups were considered: the principle of dialogic interaction; the principle of a differentiated approach, the principle of professional reflection, the principle of socialization, the principle of systematicity.

The pedagogical principles proposed by the author make it possible to determine the trends in the formation of the communicative culture of future conductors of orchestral groups at various stages of education in art education institutions. The basis of the work of principles in the formation of the communicative culture of the future conductor of the orchestra, the author considers their effective enter connection. These principles constitute the systemic integrity of pedagogical training and the acquisition of professional competences. In determining the above principles, the author was guided by the State Standards of the Higher Art School, as well as the list of professional requirements provided for in institutions of higher art education, regarding the training of specialists in the artistic direction “Musical Art”.

The methods of managing the orchestra and the means of communicative interaction between the conductor and the members of the orchestra are highlighted, which are aimed at improving the overall orchestral sound, as well as improving the creative skills of future conductors.

Key words: communicative culture; conductor of orchestral ensemble; principles of formation of communicative culture; inter connection of the basic principles of forming the communicative culture.

References

1. Orlov V. F. (2003). *Profesiine stanovlennia vchyteliv mystetsky khdyt syplin*: [Professional development of art teachers Professional development of art teachers] Monohrafiia / Zazah. red. I. A. Ziaziun. Kyiv : *Naukova dumka*. 276 p. [in Ukrainian]
2. Rostovskyi O. Ia. (1997). *Pedahohika muzychnoho sprymannia* [Pedagogy of musical perception] *Navch.-metod. posibnyk*. Kyiv : IZMN. 248 p. [in Ukrainian]
3. Lussier R. (1996). *Human relations in organizations : a skill-building approach*. [3-rd ed] Boston : McGraw-Hill, 560 p. [in English]
4. *Classics of Organizational Behavior, the USA / Natemeyer Walter E*. Publishing Company, Inc., 1978. 362 p.[inEnglish]
5. Skinner B. F. (2001). *Beyond Freedom and Dignity*. N. Y. : Alfred A. Knopf. 320 p. [in English]
6. Sysoieva S. O. (1996). *Pidhotovka vchytelia do formuvannia tvorchoi osobystosti uchnia*. [Teacher preparation for the formation of the student's creative personality] Kyiv: *Polihrafknyha*. 406 p. [in Ukrainian]
7. Semychenko V. A. (2004). *Psykhohiia pedahohichnoi diialnosti: navch. posibn*. [Psychology of pedagogical activity] Kyiv: *Vyshchashk*. 335 p. [in Ukrainian]
8. Yatsenko T. S. (1993). *Aktyvna sotsialno-pedahohichna pidhotovka vchytelia do spilkuvannia z uchniamy*: [Active socio-pedagogical preparation of the teacher for communication with students] kn. dlia vchytelia. Kyiv : *Osvita*. 208 p. [in Ukrainian]
9. Berestenko O. H. (2013). *Kultura profesiinoho spilkuvannia*: [Culture of professional communication] *navch.-metod. posibnyk*. Luhansk: Vyd-vo DZ "LNU imeni Tarasa Shevchenka". 299 p. [in Ukrainian]
10. Moiseiuk N. E.(2007). *Pedahohika*: [Pedagogy] *Navchalnyi posibnyk*. Kyiv : BKF. 656 p. [in Ukrainian]
11. Trifanina L. S., Miroshnichenko V. I. (2022). *Kultura profesiinoho spilkuvannia v umovakh formalnoi, neformalnoi ta informalnoi osvity*. [The culture of

professional communication in the conditions of formal, informal and informal education] *Innovatsiina pedahohika*. 2022. No. 45. [in Ukrainian]

12. Rotter Julian B. (1972). *Applications of a social learning theory of personality*: Holt, Rinehartand Winston. 624 p. [in English]

13. Halatsyn K., Feshchuk A., Yaroshenko O. (2022). *The role of a foreign language in forming the communicative culture of a future engineer*. Kliuchovi pytan-
nia naukovykh doslidzhen u sferi pedahohiky ta psykholohii u KhKhIst: *Zbirnyk
tez naukovykh robit uchasnykiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*
(m. Lviv, 28–29 sichnia 2022 roku). Lviv: HO “Lvivska pedahohichna spilnota”, 136
p., P. 90–92. [in English]